К. О. Бабікова,

к. с.-г. н., Інститут агроекології і природокоординованого НААН

ORCID ID: 0000-0002-9726-0671

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.5.44

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ

K. Babikova,

PhD in Agricultural Sciences, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

SYSTEMATIC APPROACH TO ECOLOGICAL AND ECONOMIC ENSUREMENT OF BALANCED DEVELOPMENT OF RECREATIONAL TOURISM

Визначено, що концентрація природних та рекреаційних ресурсів, об'єктів культурно-історичної спадщини, державна фінансова підтримка можуть забезпечити щорічне зростання туристичних потоків. Досліджено, що актуальною науковою задачею є розробка теоретичних і прикладних основ формування еколого-економічної збалансованої рекреаційно-туристичної системи.

Проведено аналіз, на основі якого досліджено теоретичні аспекти системного підходу, що є основою забезпечення збалансованого розвитку рекреаційного туризму, виявлено необхідні передумови розвитку рекреаційного туризму та представлено головні перспективи.

Визначено основні підсистеми соціо-еколого-економічного розвитку рекреаційно-туристичної галузі, які свідчать про важливість її організації як цілісної системи. Зазначено, що рекреаційний туризм все більше набуває популярності на глобальному рівні.

Стверджується, що для проведення досліджень в області еколого-економічного збалансованого рекреаційного туризму на науковому рівні необхідно залучення системного підходу. Це дозволить визначити цільові пріоритети збалансованої рекреаційно-туристичної та дозволить спрогнозувати можливості отримання збалансовані еколого-економічного ефекти. Запропоновано системний підхід до еколого-економічного забезпечення розвитку рекреаційного туризму характеризується як взаємозв'язок екологічних, економічних, соціальних та інших складових, що формують його збалансований розвиток. Еколого-економічна цілісність є ключовим завданням, що стоїть перед рекреаційно-туристичною галуззю. Значний розвиток збалансованого рекреаційного туризму дасть змогу покращити екологічну ситуацію територій, забезпечить фінансове надходження в державну скарбницю та покращить якість життя населення країни. Потрібно спрямувати всі сили на формування збалансованого розвитку рекреаційного туризму в рамках сучасних економіко-екологічних, політичних та соціальних умов.

It is determined that the concentration of natural and recreational resources, cultural and historical heritage sites, state financial support can provide annual growth of tourist flows. It is investigated that the actual scientific task is the development of theoretical and applied bases for the formation of ecological and economic balanced recreational and tourist system.

The analysis is carried out, on the basis of which the theoretical aspects of the system approach, which is the basis for ensuring the balanced development of recreational tourism, the necessary prerequisites for the development of recreational tourism and the main prospects are presented.

The main subsystems of socio-ecological-economic development of the recreational and tourist industry are identified, which testifies to the importance of its organization as a holistic system. It is noted that recreational tourism is becoming increasingly popular globally.

It is argued that a systematic approach is needed to conduct research in the field of ecologically and economically balanced recreational tourism at the scientific level. This will determine the target priorities of a balanced recreational and tourist and will predict the possibility of obtaining balanced environmental and economic effects. The proposed systematic approach to the ecological and economic support of the development of recreational tourism is characterized as the relationship of environmental, economic, social and other components that form its balanced development. Ecological and economic integrity is a key task facing the recreational and tourism industry. Significant development of balanced recreational tourism will improve the

ecological situation of the territories, provide financial income to the state treasury and improve the quality of life of the country's population. It is necessary to direct all efforts on formation of balanced development of recreational tourism within the limits of modern economic and ecological, political and social conditions.

Ключові слова: збалансований розвиток, рекреаційно-туристична система, еколого-економічний розвиток, підсистеми, державне управління, рекреація, туризм.

Key words: balanced development, recreational and tourist system, ecological and economic development, subsystems, public administration, recreation, tourism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нині туризм є однією з найбільших галузей у світі та однією з найбільш швидкозростаючих галузей економіки. Для багатьох країн туризм розглядається як головний інструмент регіонального розвитку, оскільки він стимулює нову економічну діяльність. Очікується, що в найближчі роки туризм на міжнародному рівні буде ще далі зростати. Це одночасно супроводжуватиметься новими можливостями та викликами. Можливості полягають у тому, щоб інвестувати і створювати якісні робочі місця в туристичному секторі, забезпечувати охорону навколишнього середовища та зберігати природні та історико-культурні пам'ятки. Виклики полягають у тому, що для підтримки очікуваного зростання і досягнення еколого-економічної збалансованої туристично-рекреаційної галузі державам потрібно використовувати системний підхід для її розвитку. Тобто він повинен враховувати усі системоутворюючі складові рекреаційного туризму.

Концептуально цей процес повинен відповідати стратегічному розумінню необхідності врахування низки впливів на економічні інтереси суб'єктів, які утворюють функціональну, галузеву, соціально-економічну, інституційну та екологічну підсистему національної системи туризму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам розвитку туристичних та рекреаційних територій, дослідженню теоретичних і прикладних проблем розвитку присвячено праці таких науковців: О.О. Бейдик, І.К. Бистряков, Г.Д. Гуцуляк А.М. Грановська, Д.С. Добряк, О.І. Дребот, Н.В. Зіновчук, І.М. Лицур, А.М. Третяк, О.І. Фурдичко та ін. У їх наукових працях значну увагу приділено еколого-економічним, управлінським та соціальним підходам до збалансованого розвитку рекреаційного туризму.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті використовуються такі методи дослідження: аналіз та синтез — для дослідження та об'єднання складових елементів системи рекреаційного туризму; статистичний метод — для обробки статистичної інформації та для якісної оцінки даних; метод індукції та дедукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Рекреаційний туризм як соціально-еколого-економічне явище все більше набирає всіх ознак динамічної системи, будучи при цьому специфічним і складним об'єктом управління. Рекреація та туризм істотно впливають на економічний розвиток держави та регіонів, будучи його стимулятором і каталізатором. Це обумовлюється тим, що розвиток туризму стимулює розвиток виробничих і обслуговуючих секторів економіки, які спеціалізуються, зокрема, на випуску товарів та послуг туристичного призначення. Стимулюється також розвиток таких секторів економіки, як будівництво, транспорт, сільське господарство, культура, мистецтво тощо, які прямо чи опосередковано пов'язані з туристичною індустрією. Крім цього, стимулюється інноваційний розвиток, впровадження новітніх виробничих та обслуго-

вуючих технологій. Зростаючий туристичний попит і постійне підвищення вимог до набору і якості туристичної продукції та послуг сприяє створенню нових робочих місць, поповненню бюджету та валютним надходженням [1].

Слід зазначити, що розвиток рекреаційного туризму має позитивний вплив на навколишнє природне середовище, адже все більшої популярності набуває екологічний туризм, люди прагнуть до єднання з природою та втечі від великого міста, тому охорона та відновлення природної екосистеми є надзвичайно актуальними сьогодні.

У вересні 2015 року 193 члени Організації Об'єднаних Націй ухвалили план досягнення спільного кращого майбутнього. У наступні роки спільні зусилля повинні бути спрямовані на подолання крайньої бідності, боротьбу з нерівністю і несправедливістю та на захист нашої планети. У центрі "Порядку денного 2030" є 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), що чітко означають світ, якого ми прагнемо для всіх націй без винятку. Нові Глобальні цілі є результатом процесу, що був інклюзивнішим, ніж будь-коли: уряди залучили бізнеси, громадянське суспільство та місцян. Реалізація цих амбіцій потребує безпрецедентних зусиль усіх секторів суспільства — і бізнес має відіграти надзвичайно важливу роль у цьому процесі. Нові цілі та завдання мають комплексний характер і забезпечують збалансованість усіх трьох компонентів сталого розвитку: економічного, соціального та екологічного [2].

Дотримуючись даних цілей та завдань, країни повинні забезпечити здійснення стратегії розвитку сталого туризму, включно з рекреаційним туризмом, що сприяє створенню додаткових робочих місць, виробництву місцевих товарів та послуг, розвитку місцевої культури. Також забезпечити населення необхідною інформацією про сталий розвиток та спосіб життя в гармонії з природою, сприятиме розширенню та захисту лісів та природно-заповідного фонду, забезпечити збереження гірських екосистем та стале використання прибережних та морських екосистем, створити нові екологічні мережі. Все це свідчить про перспективність розвитку рекреаційного туризму [3].

Всесвітня туристична організація UNWT висвітлює значущість розвитку рекреаційного туризму на глобальному рівні, склавши довгостроковий прогноз до 2030 року, згідно з яким рекреація є основною метою туристичних подорожей (рис. 1).

Туризм в основному ґрунтується на природних та історико-культурних ресурсах, тому, ігноруючи соціальні та екологічні наслідки, галузь ризикує підірвати саме своє існування. Для того щоб суб'єкти господарювання отримали вигоду, необхідно розвивати інтегровані відносини, які забезпечать збалансований розвиток рекреаційно-туристичної сфери.

Рекреаційний туризм слід розглядати як складну систему, для якої характерним є високий рівень інтеграційних процесів між її секторами. Без системного підходу в процесі дослідження неможливо розглядати жодного об'єкта, процесу або явища. Окрім цього, системний підхід застосовується для формулювання сутності проблем, які досліджуються, та вибору ефективних напрямів їх вирішення. Важливість цього підходу важко переоцінити, оскільки системне уявлення про

рекреаційні території як просторовий об'єкт, що залежить від низки чинників, у сучасних умовах господарювання найбільш логічне та структуроване. Отже, застосування системного підходу в процесі наукових досліджень є одним з основних методів пізнання як на теоретичному рівні, так і на практиці, і він є невід'ємною частиною будь-якого сучасного дослідження. Попри те, що є багато різних трактувань поняття "системний підхід", усі дослідники мають однаковий погляд на віднесення системного підходу до методології пізнання. Суть її полягає у вивченні різноманітних явищ та об'єктів, у виокремленні в складі об'єктів окремих частин, елементів та взаємозв'язків між ними, у дослідженні об'єкта чи явища як елемента системи зовнішнього середовища, яке теж впливає на функціонування об'єктів та протікання явищ [5].

Системний підхід включає такі положення:

- складні системи складаються з елементарних, але досить представницьких зі смисловим навантаженням утворень;

- стан кожного з елементів системи визначається деякими характеристиками, що залежать від його місця у системі і часі;

- необхідний порядок в елементах системи задається обмеженнями, правилами поведінки і сильно залежить від ступеня відкритості взаємодії досліджуваної системи з навколишнім середовищем [6].

Системний підхід ґрунтується на низці положень, які слід визначити для регіонального рекреаційно-туристичного ринку, як частини регіональної соціально-еколого-економічної системи у взаємозв'язку з закономірностями систем, це [7]:

- проблеми регіонального туристичного ринку визначаються з урахуванням взаємозв'язку з більшими соціально-економічними системами, у які входить розглянута система і з якими вона пов'язана спільністю цілей;

- цілі регіонального туристичного ринку визначаються у зв'язку з соціально-економічною системою в цілому або з більшими системами;

- стійкий розвиток регіонального туристичного ринку неможливо забезпечити шляхом незначних змін; він має ґрунтуватися на плануванні, оцінюванні та прийнятті таких рішень, які припускають позитивні зміни для системи в цілому;

- існуючі проекти розвитку регіонального туристичного ринку в соціально-економічній системі слід оцінювати ступенем відхилення системи від оптимального проекту.

Світовий досвід доводить, що успішність розвитку сфери туризму й рекреації безпосередньо залежить від того, як на державному рівні сприймається галузь, наскільки масштабна й ефективна державна підтримка, наскільки стратегічно виважено та комплексно здійснюється державна політика регулювання туристичної галузі. Тому в усіх розвинених із туристичного боку країнах головну роль у регулюванні функціонування й розвитку туризму відіграє держава [8]. До конкретизованих механізмів і засобів державного регулювання розвитку туризму слід віднести:

Рис. 1. Рекреаційно-туристична сфера як основна мета туристичних візитів за глобальним прогнозом розвитку міжнародного туризму до 2030 р.

Джерело: [4].

- адміністративні (ліцензії, стандарти, сертифікати, візи, квоти, ліміти);

- економічні (бюджетне фінансування, державне замовлення, пільги, податки, збори, кредити, мінімальні/максимальні ціни, мінімальний розмір фінансового забезпечення суб'єкта туристичного бізнесу);

- організаційні (макроекономічні плани, цільові комплексні програми);

- соціально-психологічні (залучення, спонукання, роз'яснення, примус);

- нормативно-правові (законодавчі акти органів державної влади) [9].

- екологічні (охорона навколишнього природного середовища, реставрація та збереження історико-культурних та природних пам'яток, створення національних парків та заповідників; розробка і впровадження програм для розвитку агротуризму, сільського зеленого та екологічного туризму).

Для цілісного розуміння рекреаційно-туристичної системи слід виокремити підсистеми (рис. 2):

- державне та місцеве управління;
- технічне обслуговування та інфраструктура;
- інформаційна забезпеченість та реклама;
- рекреаційно-туристичний бізнес;
- обслуговуючий персонал;
- природні та історико-культурні ресурси;
- інвестиції та фінансування;
- туристи, які є покупцями рекреаційно-туристичних послуг.

Такі підсистеми збалансованої рекреаційно-туристичної системи дають розуміння того, що всі елементи системи мають тісні зв'язки і є взаємозалежними та формують цілісність.

Варто наголосити, що для активізації туристично-рекреаційного потенціалу регіонів необхідними є такі заходи [10]:

- розвиток транспортно-комунікаційної сфери;
- будівництво готелів та розвиток соціально-обслуговуючих видів економічної діяльності (соціальної інфраструктури): роздрібна торгівля, ресторанний бізнес, охорона здоров'я, організація дозвілля тощо;
- заохочення та підтримка малого бізнесу, насамперед у вищезгаданих сферах;

— інформаційна підтримка з боку фахівців у галузі краєзнавства, географії, геології, історії тощо;

— інтеграція науки і бізнесу через співробітництво підприємців і науковців;

— розвиток інформаційної інфраструктури, інформаційний обмін між регіонами через Інтернет, організація виставок, ярмарків тощо;

— популяризація історико-культурної спадщини регіонів, екологічних ресурсів, рідкісних ландшафтів, музеїв через засоби масової інформації, організацію загальнонаціональних конкурсів, рейтингів тощо.

Підсистеми впливають на функціонування та поведінку всіх складових збалансованого рекреаційного туризму та спрямовані на досягнення ефективного функціонування цілісної системи. Кожна з виокремлених підсистем та заходів безпосередньо чи опосередковано впливають на розвиток збалансованого рекреаційного туризму. Збалансовані екологічні, економічні та соціальні ресурси певної території виконують функцію створення попиту на рекреаційно-туристичні послуги.

ВИСНОВКИ

Отже, системний підхід до еколого-економічного забезпечення розвитку рекреаційного туризму характеризується як взаємозв'язок екологічних, економічних, соціальних та інших складових, що формують його збалансований розвиток. Еколого-економічна цілісність є ключовим завданням, що стоїть перед рекреаційно-туристичною галуззю. Значний розвиток збалансованого рекреаційного туризму дасть змогу покращити екологічну ситуацію територій, забезпечить фінансове надходження в державну скарбницю та покращить якість життя населення країни. Потрібно спрямувати всі сили на формування збалансованого розвитку рекреаційного туризму в рамках сучасних економіко-екологічних, політичних та соціальних умов.

Література:

1. Томашевська А.В. Методичні підходи щодо управління взаємодією на регіональному туристичному ринку. Вісник Прикарпатського університету. Економіка. 2015. № 11. С. 76—81.
2. Global Compact Network Ukraine. URL: <https://globalcompact.org.ua/english/>
3. Посохов І.С., Сагайдачна А.В. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2019. С. 203—212.
4. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org>
5. Ступень Н.М., Мазур Г.Ф. Формування моделі збалансованого розвитку рекреаційних територій. Збалансоване природокористування. 2019. № 2. С. 97—106.
6. Волкова В. Н., Денисов А. А. Основы теории систем и системного анализа: учебник. Санкт-Петербург: СПбГТУ, 2005. 520 с.
7. Захарченко П.В. Модели экономики курортнорекреационных систем: монография. Бердянск: Ткачук А. В., 2010. 392 с.
8. Леоненко Н.А. Системный подход до формування державної політики регулювання розвитку туризму.

Рис. 2. Підсистеми збалансованої рекреаційно-туристичної системи

Джерело: сформовано автором.

Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2019. № 2.

9. Мельниченко О.А., Шведун В.О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2017. 153 с.

10. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 463 с.

References:

1. Tomashevskaya, A.V. (2015), "Methodical approaches to interaction management in the regional tourism market", Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Series: Economy, (11), pp. 76—81.
2. Global Compact Network Ukraine (2021), available at: <https://globalcompact.org.ua/english/> (Accessed 30 April 2021).
3. Posokhov, I.S. and Sahaidachna, A.V. (2019), "The prospects for ecological tourism development in Ukraine", The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series International relations. Economy. Local lore. Tourism, pp. 203—212.
4. UNWTO (2021), available at: <https://www.unwto.org> (Accessed 30 April 2021).
5. Stupen, N.M. and Mazur, H.F. (2019), "Formation model of balanced development of recreational areas", Balanced nature management. 2, pp. 97—106.
6. Volkova, V.N. and Denysov, A.A. (1999), Osnovy teorii sistem i sistemnogo analiza: uchebnik [Basic theory of systems and system analysis], Yzd-vo SPbHTU, St.Petersburg, Russia.
7. Zakharchenko, P.V. (2010), Modeli jekonomiki kurortnorekreacionnih sistem: monografija [Models of economics of resort and recreation systems: monograph], Tkachuk A.V., Berdyansk, Ukraine.
8. Leonenko, N.A. (2019), "Systemic approach to formation of state policy to regulate tourism development", Theory and practice of public administration and local government, vol. 2.
9. Melnychenko, O.A. and Shvedun, V.O. (2017), Osoblyvosti rozvytku indusrii turyzmu v Ukraini: monohrafiia [Features of the tourism industry in Ukraine: monograph], Vyd-vo NUTsZU, Kharkiv, Ukraine.
10. Kleimenov, O.M. (2006), Tkachenko T.I. Stalyj rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu: monohrafiia [Sustainable development of tourism: theory, methodology, business realities: monograph], nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2021 р.